

# Post-Post-Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken

İlker Aytürk

[https://www.academia.edu/15351522/Post-Post-Kemalizm\\_Yeni\\_Bir\\_Paradigmayı%20Beklerken](https://www.academia.edu/15351522/Post-Post-Kemalizm_Yeni_Bir_Paradigmayı%20Beklerken)

Türkiye’de bilimsel standartta iş yapan sosyal ve beşeri bilimcilerin hemen hemen tamamı son 30 yıldır post-Kemalist paradigmanın etkisi altındalar ve bu paradigma çerçevesinde ders veriyorlar, basın yoluyla halka sesleniyorlar, kitap ve makale yazıyorlar. Bu durumdan, keza, uzmanlık alanı modern Türkiye olan yabancı bilim insanlarını da hariç tutamayız. Modern Türk tarihi ve toplumu üzerine, tarihçilerin, sosyologların, siyaset bilimcilerin, antropologların, kültür, müzik, folklor araştırmacılarının yaptığı en önemli bilimsel çalışmalar artık büyük ölçüde post-Kemalist paradigma içinde şekilleniyor. Bu makalede, Türk milliyetçiliği çalışmalarının da son 30 yılına damgasını vuran post-Kemalist paradigmayı ele alacağım. Temel iddiam odur ki bu paradigmada artık yolun sonuna geldik.

## Bir Terimin Kariyeri

Bir akademik paradigma olarak post-Kemalizm’i tanımlamak oldukça zor, çünkü hem başlangıçtaki kurucuları ile bugünkü savunucuları arasındaki makas oldukça açıldı, hem de içindeki bütün nüansları dikkate alacak olursak bugün itibariyle post-Kemalist çizgi—özellikle de liberal-solun Gezi’den sonra bölünmesi, kamplara ayrışması sebebiyle—kendi içinde çeşitleniyor, post-Kemalizmlere evriliyor. Gene de bir tanım yapmak gerekirse, post-Kemalizm’in Türkiye’nin en önemli birkaç sosyal bilimcisi tarafından 1980’li yılların başında ortaya atılan, daha sonra da liberal-soldaki entelektüeller, gazeteciler, düşünce kuruluşları ve yayınevleri tarafından benimsenerek hızla dolaşıma sokulan bir fikirler bütünü olduğunu söyleyebiliriz. Peki bu bütün içinde neler var? Ortak noktalar nelerdir? Sanırım bu aşamada Weber’i takip edip bir post-Kemalizm ideal-tipi inşa etmemiz gerekecek. Bütün ideal-tipler gibi post-Kemalizm ideal-tipi de gerçek hayattaki post-Kemalistlere ve düşüncelerine bire bir tekabül etmeyecek. Fakat kavramın tartışılabilmesi için böyle bir genel tanım yapılmasının zorunlu olduğuna inanıyorum.

Öncelikle bu kavramı hangi anlamda kullanmadığımı açıklığa kavuşturayım. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara geldiği ve Tayyip Erdoğan’ın 2007 genel seçimleri sonrasında şiddeti gittikçe artan hamlelerle fiili bir durum yaratarak rejim değişikliğini hedeflediği bir vakıta. Başkanlık sistemine giden yolda Kemalizm’in taşıyıcısı olan kurumsal aktörlerin ve Kemalist otorite sembollerinin önce tartışmaya açıldığı, sonra da tahtlarından indirildiği, son birkaç yıldır ise 1982 Anayasası’nın askıya alındığı ve hukuk devletinin işlemez olduğu bu fiili duruma, iktidar çevresinde kümelenen entelektüel ve yazarlar “Yeni Tür-

kiye” adını veriyorlar. Buna karşılık, önümüzde bir vakıa olarak duran bu fiili duruma bir ad koymak isteyen, fakat bunu nispeten tarafsız, nötr bir tespit olarak yapmayı amaçlayanlar ise “Post-Kemalist Türkiye” ifadesini tercih ediyorlar.<sup>1</sup> Bense kavramı bu anlamıyla, yani Türkiye’nin 2007’den bu yana adım adım içine girdiği siyasi ortamı karşılamak için kullanmıyorum. Bu makalede post-Kemalizm derken, 2007’den çok daha önce doğmuş, 2007 sonrasındaki rejim dönüşümünün önünü açıp, hâlihazırdaki siyasi geçiş ortamını mümkün kılmış, entelektüel bir perspektife, bir akademik paradigmaya işaret ediyorum.

Post-Kemalizm Türkiye’nin bitmeyen vesayet problemine konulmuş yanlış bir teşhistir, hem de işinin ehli, çok önemli mütehassıslar tarafından konsültasyonla konulmuş yanlış teşhis. Başlangıçtaki yanlışlığı anlayışla karşılamak ve büyütmemek gerekiyor. Hatta akademik hayatıma 1980’li yıllarda başlamış olsaydım, aynı yanlışın altına ben de imzamı atardım diye tahmin ediyorum. Çünkü post-Kemalizm çok haklı şikayetlerin sonucunda ve haklı bir mücadelenin düşüncesi olarak doğmuştu. 1960’lı ve 1970’li yıllarda askeri darbe ve müdahalelere meşruiyet kazandırmak amacıyla Atatürk’ü ve Kemalist devrimi sahiplenen ve askerce bir tutumla kutsallaştırıp tartışılmaz hale getiren generaller, kendilerini meşrulaştırırken Atatürk ve erken cumhuriyeti antipatikleştiriyorlar, o sıralar hala var olan prestijini aşındırıyorlardı. Özellikle de 12 Eylül 1980 darbesinin ardından koyulaşan Atatürk vurgusu, generaller tarafından icat edilen (büyük harflerle) “Atatürkçü Düşünce Sistemi” ve, bunun uzantısı olarak, Atatürk’ü sevmenin, askerinin Türk siyasetindeki baskın rolünü onaylamakla eşanlamlı hale gelmesi büyük bir tepki doğuracaktı. Türk sağ aydınları ve politikacıları, sağ yelpazede durdukları yere bağlı olarak, cumhuriyet devrimlerini zaten hiçbir zaman bir bütün olarak benimsememişlerdi. Sol içinde de Atatürk ve Kemalizm konusundaki ayrışma çok daha önceden başlamıştı,<sup>2</sup> fakat bu ayrışmanın katılaşması ve ideolojik kalıplara dökülmesi 1980’lerde gerçekleşecektir.

Mete Tunçay, Erik Jan Zürcher, Şerif Mardin, Nilüfer Göle, Büşra Ersanlı-Behar, Taha Parla, Levent Köker gibi bilim insanları işte tam da bu ortamda, Türk toplumunu ve siyasetini bunalan, nefes alınmaz hale getiren asker tahakkümünden kurtulup özgürleşmenin tek çaresinin yakın tarihimizi bütüncül bir şekilde sorgulamaktan, eleştirmekten, doğru olarak kabul edilmiş varsayımları yıkmaktan geçtiğine inandılar. Tunçay *Tek Parti*’de (1981) ve Zürcher *The Unionist Factor*’da (1984), resmi inkılap tarihinin tartışmadığı, dışarıda bıraktığı, cevaplamadığı soru ve meseleleri gündeme getirerek, erken cumhuriyet algısında büyük bir kırılmayı tetiklediler.<sup>3</sup> Ersanlı-Behar *İktidar ve Tarih*’te (1992) üzeri biraz da mahcubiyetle örtülmüş

<sup>1</sup> İhsan Dağı, *Turkey between Democracy and Militarism: Post-Kemalist Perspectives* (Ankara: Orion, 2008). 3-4 Ekim 2011 tarihlerinde, Kudüs İbrani Üniversitesi ve Roma Üniversitesi’nin katkılarıyla Kudüs’te Van Leer Enstitüsü’nde yapılan, “A Post-Kemalist Turkey?” başlıklı çalışmayı da kavramın uluslararası akademik dolaşıma girmesinde bir başlangıç olarak zikretmeliyiz.

<sup>2</sup> *Yön*’ün yönüyle Kemal Tahir ve İdris Küçükömer’in tuttukları yol sol içindeki bu ayrışmanın başlangıcı olarak kabul edilebilir.

<sup>3</sup> Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)* (Ankara: Yurt Yayınları, 1981); Erik Jan Zürcher, *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement, 1905-1926* (Leiden: Brill, 1984).

olan tarih ve dil tezlerini, bu tezleri doğuran etnik milliyetçi arka planı herkese tekrar hatırlattı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dikkatle kurgulanmış olan “Türk milliyetçiliği aslında kucaklayıcı, sivil bir milliyetçiliktir” tezinin sorgulanmasının yolunu açtı.<sup>4</sup> Yazdıkları pek çok kitapta Parla (1989, 1991 ve 1992) ve Köker (1990), o güne kadar çok başarılı bir milli kalkınma modeli olarak görülen Kemalizm’in, bir başka bakış açısından ne kadar vesayetçi, jakoben, tepeden inmece ve seçkin olabileceğini gösterdiler ve erken cumhuriyetin demokratik Türkiye’ye giden yolda geçilmesi gereken zorunlu ve olumlu bir merhale olduğuna dair yerleşmiş düşünce kalıbını kuvvetle eleştirdiler.<sup>5</sup> Mardin ve Göle ise Kemalist seçkinleri kendilerini en güvende hissettikleri iki alanda, din ve kadın meselesinde, can evinden vurdular. Mardin (1989), ona daha sonra TÜBA üyeliğine de mal olacak kitabında Said Nursi’yi o güne kadar sokulageldiği “yobaz” şablonundan çıkarıp “Müslüman düşünür” kategorisine aldı.<sup>6</sup> Bununla da yetinmeyip, bu Müslüman düşünürün modernite ile İslamı telif etmeye çalıştığını, bunun da mümkün olduğunu ileri sürerek, TÜBA eski başkanı Yücel Kanpolat’ın deyişiyle “... Said-i Nursi’yi fazla parlattı diye eleştirildi.”<sup>7</sup> Göle ise Modern Mahrem’inde (1991) erken cumhuriyetin en büyük kazanımlarından biri, hatta belki de birincisi olarak kabul edilen kadınların erkeklerle eşit yasal ve siyasal haklara kavuşması devrimini bambaşka bir okumaya tabi tuttu.<sup>8</sup> Kadın-erkek eşitliğinin, kadınların özgürleşmesi anlamına gelmediğini savunan Göle, gerçek anlamda özgürleşmenin ancak Kemalist modernleşme projesinin dışında gerçekleşebileceğini, üstelik bunun için batılı kıyafet normlarını kabul etmek gerekmediğini, başörtüsü takmayı tercih eden kadınların da özgür ve modern olabileceğini söyleyerek çok büyük bir tartışmayı başlattı.

1980’lerin sonunda ve 1990’lı ve 2000’li yıllarda, cumhuriyetin kurucu ideolojisi olan Kemalizm’e karşı bir yandan İslamcı-muhafazakâr, diğer yandan da Kürt muhalefetin güç kazanması sonucunda post-Kemalist düşünce akımı sadece akademik bir tartışma olmaktan çıktı ve gittikçe genişleyen halkalarla Türkiye aydınları arasında popülerleşti. Liberal-soldaki aydınlar post-Kemalist harekette gene başı çektiler, jargonu oluşturdular, temel argümanları ve eleştirileri çattılar. Fakat artık yalnız değildiler. Post-Kemalizm bu aşamadan itibaren liberal-solla birlikte muhafazakâr/İslamcı sağ ve Kürt siyasi hareketini de içine alan geniş bir koalisyonla dönüştü. Kaçınılmaz olarak önce siyasallaştı, sonrasında da banalleşti. Başlangıçtaki akademik ton ve temkin yerini keskin pozisyonlara bıraktı. Taraflar oluştu, kategorize edilip tanım-

---

<sup>4</sup> Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)* (İstanbul: Afa, 1992).

<sup>5</sup> Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm* (İstanbul: İletişim, 1989); Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, 3 cilt (İstanbul: İletişim, 1991-1992); Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi* (İstanbul: İletişim, 1990).

<sup>6</sup> Şerif Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey: The Case of Bediüzzaman Said Nursi* (Albany: SUNY Press, 1989). Aslında Mardin’in modernizasyon teorisine getirdiği ilk eleştirileri 1969 yılında yayınlanan kitabı *Din ve İdeoloji*’de bulunabilir.

<sup>7</sup> Sefa Kaplan, “Said-i Nursi’yi Fazla Parlattı”, *Hürriyet* (12 Nisan 2010).  
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/14390258.asp> (1 Şubat 2015 tarihinde erişildi.)

<sup>8</sup> Nilüfer Göle, *Modern Mahrem* (İstanbul: Metis, 1991).

landı ve ardından kılıçlar karşılıklı çekildi. 1990’lar itibariyle post-Kemalizm artık bir “temellerin duruşması” halini aldı.<sup>9</sup> Nitekim bu dönemde başlayan İkinci Cumhuriyet tartışmasını, Yeni Demokrasi Hareketi’ni ve muhtemelen jargon üretimi, aktarımı ve yayılmasında en önemli rolü üstlenen Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’nı post-Kemalist hareketten ayı tutmak doğru olmayacaktır.

Liberal-solla muhafazakâr ve İslamcı aydınlar arasında bir entelektüel ittifak daha 1980’ler itibariyle kurulmuştu. Böyle bir ittifak, mesela, milliyetçi aydınlarla kurulamazdı, çünkü Türk solu 1960’lar ve 1970’ler boyunca entelektüel platformlarda milliyetçi düşünce ile, sokakta da Ülkücülerle kavga etmişti. İslamcılarla ise araya böyle bir düşmanlık girmemişti. Medine Vesikası üzerinden başlayıveren bir tartışma ile bazı İslamcı aydınlar hızla demokrat ilan edildiler ve demokratikleşme davasının doğal müttefikleri olarak kucaklandılar. Bir iki—ama gerçekten bir iki—istisna dışında, geçmişlerini ve düşünce dünyalarını çok merak eden de yoktu. Liberal-sol kim olduğunu bilmediği insanlara kefil oldu.<sup>10</sup> Kefalette bu derece tedbirsizliğin arkasında, toplumda yeterince kök salamadıklarını düşünen liberal-sol aydınların bu ittifak üzerinden meşruiyet arayışlarının yanı sıra, İslamcılara biraz da tepeden bakmalarının, İslamcılarını eğitip yönlendirebileceklerine duydukları güvenin de rolü vardı. Kendi paylarına İslamcılar ise, onlara “Batı”yı kendi içinden eleştirebilme, Kemalizm’e, aslında kendisinin istinatgâhı olan “Batı”nın son kuramlarıyla rahat rahat kafa tutabilme imkanını ve jargonunu veren bu yeni ittifaka gönüllü oldular.

Bu açıdan bakarsak, 2002 yılında AKP iktidarının kurulmasını post-Kemalizm’in kısa tarihinde de bir dönüm noktası saymalıyız, çünkü 2002 post-Kemalizm’in bir muhalefet paradigması olmaktan çıkıp, iktidar olduğu yıldır. Bu yıldan itibaren ki, AKP hükümetlerinin Kemalist devlet kurumlarına karşı başlattıkları mücadelenin parçası olarak, devlet televizyonu ile hükümetin kontrol ettiği basın organları kapılarını post-Kemalistlere açtı; hatta Kemalizm’in ideolojik taşıyıcıları olarak tasarlanmış ve 1980 Darbesi sonrasında bu rolleri AKDITYK üst çatısı ile pekiştirilmiş olan Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları bile zaman içinde post-Kemalistlerin eline geçti. Dolayısıyla, bugün post-Kemalizm dediğimiz paradigma, itilen kalkan, devlet eliyle cezalandırılan, ama gene de “resmi tarihe meydan okuyan” bir yaklaşım değil, bizzat düşünce iktidarının kendisidir. Bunu artık teslim etmek gerekiyor.

Tabii, post-Kemalizm’in doğuşu sadece bu gibi iç faktörlerle açıklanamaz. Türkiye düşünce tarihini uluslararası ve bölgesel gelişmelerden izole ederek anlayamayız. Bu neviden uluslararası yahut bölgesel akımlar arasında her halde en başta, bir başka post hareketi, post-modernizmi saymalıyız. Moderniteye kuşkuyla yaklaşan, moderniteyi, bireyi ezen büyük anlatılar ve büyük projeler demeti olarak gören post-modern düşünce Kemalizm gibi bir ulus

---

<sup>9</sup> Deyim Ahmet Kabaklı’ya aittir.

<sup>10</sup> Bu bilinçsiz kefalette çok erken bir dönemde getirilmiş ve bu yüzden de görmezden gelinmiş güçlü bir eleştiri için, bakınız, Rıfat Bali, *Tarz-ı Hayat’tan Lifestyle’a* (İstanbul: İletişim, 2002).

yaratma projesine olumlu bakamazdı. Nitekim 1980’ler Türkiye’inde Kemalist yekpare ulus anlatısı yerini, ülkedeki etnik ve dinsel farklılıkları ön plana çıkaran çok-kültürlü, çok-dilli bir yeni, yerel perspektife bırakacaktır. Buna artık Türkiye’de kimlik siyasetinin başlangıcı da diyebiliriz. Diğer üç önemli uluslararası trend olarak sayabileceğimiz küreselleşme, iletişim devrimi ve neo-liberalizm, tek tek ve hep birlikte, aslında oldukça karmaşık sonuçlar doğurmuş olsalar da, Türkiye’ye yansımaları itibarıyla her üç yönelimin Kemalist ulus-devleti aşındırdığını, merkezkaç kuvvetlere ivme verdiğini ve post-Kemalist paradigmayı güçlendirdiğini söylemek mümkündür.

Uluslararası ölçekten, bölge seviyesine indiğimiz zaman, bölgesel gelişmelerin ve trendlerin de aynı neticeyi verdiği apaçık ortadadır. Sovyetler Birliği’nin tarihe karışmasının ardından Türkiye’nin bölgesel rolünün ne olacağına dair belirsizliğin, içeride kimlik tartışmalarını tetiklemesini, Birinci ve İkinci Körfez Savaşlarının Orta Doğu’yu darmadağın etmesiyle Kürt halkının self-determinasyon hakkı istemesini ve bütün bunların Türkiye’ye yansımalarını göz ardı edemeyiz. Akademiye bakacak olursak çok önemli üç başka yönelim daha göreceğiz. İlk olarak, Edward Said’in Michel Foucault okumalarına dayanarak ortaya attığı Oryantalizm eleştirisi, Kemalizm’in hem dışarıdan bakanlar gözündeki imajını değiştirdi, hem de bizzat Kemalistlerin kendi kendilerine bakışını. O güne kadar modernizasyon kuramı perspektifinden,<sup>11</sup> Türkiye’yi bir felaketten kurtararak kurmuş ve kalkınmasını sağlamış bir fikirler bütünü olarak görülen Kemalizm, siyasi başarısının eşlik ve öncülük ettiği akademik bir prestije sahipti. Said’in başlattığı büyük tartışma sonrasında ise, Kuzey Amerikalı ve Avrupalı sosyal/beşeri bilimciler, Kemalizm’i Oryantalizm’den beslenen, Batı’ya fazla öykünen, Batılı düşünce kalıplarını sorgulamadan kabul eden bir ideoloji olarak algılamaya başladılar. Bu algı hızla Türk akademisinde de yayıldı, çünkü 1980’ler itibarıyla zaten bu algıyı absorbe etmeye teşne bir entelektüel ortam yukarıda anlatılan sebeplerle çoktan oluşmuştu. Post-Oryantalist düşünce hareketinin Kemalist akademik “establishment”ı Oryantalizm’in Türkiye şubesi derekesine indirdiğini, var olan akademik prestijini tamamen kırdığını, buna karşılık post-Kemalist İslamcı aydınlarla ne kadar büyük bir özgüven aşıladığını, hem akademiye hem de medyada görünür kıldığını not etmeliyiz.

İkinci sırada, Türkçeye “maduniyet çalışmaları” gibi çetrefil bir adla çevrilen “Subaltern Studies” üzerinde durmak gerekiyor. Hindistan ve Doğu Asya uzmanı tarihçilerin 1970’li yıllardan itibaren inşa ettiği bu ekol, bölge tarihini yazarken o güne kadar dominant olma özelliğini sürdürmüş ve temeli itibarıyla elitlerin tarihi olma özelliğini taşıyan siyasi tarih ve düşünce tarihi yaklaşımlarını bir kenara itmiş, bölge tarihini anlamak için önceliği ötekileştirilmişlere, isimsiz yığınlarla, yoksul işçilere ve aşağı kastlara, yani bütün madunlara vermişti. Post-

---

<sup>11</sup> 1950’li ve 1960’lı yıllara damgasını vuran modernizasyon kuramının en önde gelen temsilcilerinden Daniel Lerner’in bir klasik haline gelmiş olan ilk kitabında Türkiye örneğini merkeze koyması bir tesadüf değildi. Bakınız, Daniel Lerner, *The Passing of the Traditional Society: Modernizing the Middle East* (New York: Free Press, 1958).

Oryantalist hareketle birlikte hemen hemen aynı anda Türk akademisini etkileyen bu ekol, Türk tarihçileri ve sosyal bilimcilerinin çalışmalarında yepyeni temalar, hareketler ve figürler seçmelerine sebep oldu. Kemalist cumhuriyet anlatısının dışında kalan, ona ters düşen, muhalefet eden, “akordu bozdukları için” Kemalist tarihçiliğin görmezden geldiği yahut düşmanlaştırdığı bütün kişi ve hareketler post-Kemalist akademinin gözde konuları haline geldiler. Sırasıyla gayrimüslim azınlıklar, Kürt halkı, muhafazakârlar ve İslamcılar yeni dönemin en önde gelen, en başarılı bulunan kitaplarının, makalelerinin, doktora tezlerinin merkezine oturdular.

Akademide buna paralel üçüncü ve son trend ise Kuzey Amerika merkezli Orta Doğu Çalışmaları alanı içinde doğdu. 1950’ler ve 1960’larda sol görünümlü ulusal kalkınma modelleri olarak Cezayir, Libya, Tunus, Mısır, Suriye ve Irak’ta ortaya çıkan seküler-otoriter tek adam rejimleri 1980’lerde artık dinazor diktatörlüklere dönüşmüşlerdi. Orta Doğu’da demokrasinin var olup olamayacağı, İslam ile demokrasinin ne ölçüde bağdaşabileceği gibi büyük sorular üzerine kafa yoran pek çok akademisyenin ortak düşüncesi bu diktatörlüklerin ancak ve ancak alttan gelecek bir muhalefet dalgası ile, bir haklar ve özgürlükler hareketi ile düşürülebileceği ve Doğu Avrupa’dakine benzer yeni demokrasilerin bu bölgede de ancak bu koşulla kurulabileceği idi. Bu dönemde, söz konusu otokratik rejimlere bakıldığında, muhalefet adı verilebilecek tek organize kuvvetin, başını Müslüman Kardeşler’in çektiği İslamcı muhalefet olduğunu biliyoruz. İşte bu yalın gerçek 1980’lerden itibaren Orta Doğu’da İslamcı muhalefete açılan akademik kredinin temelinde yatar. 1980’lerden sonraki birkaç on yıl boyunca—aslında Arap Baharı denilen sürecin ortalarına kadar—pek çok Kuzey Amerikalı akademisyen, Orta Doğu’daki İslamcılar otokratik rejimleri silip süpürecek demokrasi akıncıları olarak görmeye devam ettiler. Hatta, Orta Doğu diktatörlüklerinde sivil toplum denilebilecek bir şey varsa bunun büyük ölçüde İslamcı muhalif hareketlerden oluştuğu yaygınlaşan bir kanaat oldu.<sup>12</sup>

Sonuç olarak bir yanda Kemalizm’i ve Kemalistleri zayıflatan, hegemonik statülerini kıran, diğer yanda ise Kemalizm’in hasımlarını kuvvetlendiren, onlara prestij kazandıran, bazen birbirinden bağımsız, bazen de birbiriyle örtüşen pek çok faktör karşımıza çıkıyor. Post-Kemalist hareket işte bütün bu faktörlerin etkisiyle ortaya çıktı, güçlendi ve 1990’lar sonu itibarıyla modern Türkiye çalışmalarında en etkili paradigma haline geldi. Post-Kemalist paradigmaya karşı çıkan eski nesil Kemalist entelijensiya zaten uzun zamandır modern tarihçiliğin uluslararası standartlarından kopmuştu. Yeni nesil ulusalcılar ise etki yaratabilecek tarih ve sosyal bilim eserleri vermekten çok uzaktılar, akademide hızla ve hak ettikleri biçimde marjinalleştiler.

<sup>12</sup> Bu kanaati yansıtan birkaç örnek için, bakınız, A. R. Norton (der.), *Civil Society in the Middle East* Cilt. 1 (Leiden: Brill, 1994) ve A. R. Norton (der.), *Civil Society in the Middle East* Cilt. 2 (Leiden: Brill, 1995). İslamcılığa bu iyimser bakışın arkasında, geçmişte akademiye hakim olmuş Oryantalizm’in verdiği suçluluk duygusu kadar, Amerikan akademisinin muhatap olduğu kitleden kaynaklanan çok özel şartlar da bulunmaktadır. Bir Amerikan üniversitesinde Orta Doğu ve İslam üzerine uzmanlaşan her akademisyen gün boyunca derslerinde, üniversite dışında ise medyada ve sokakta, İslam’ı ve Müslüman halkları yadırgayan, hor gören, hatta nefret eden insan yığınları ile karşı karşıya gelir. Artık klişeleşmiş, “dünyadan bihaber, sokaktaki Amerikalı”ya “doğruyu” anlatabilmek, Orta Doğu’yu, İslam’ı, İran’ı, Filistin davasını “gerçek yüzüyle” yansıtabilmek böyle pek çok akademisyen için bir misyon haline gelmiştir.

## **Bir Karşılaştırma: Post-Siyonizm**

Akademik paradigmlar aslında “sadece akademik” paradigmlar değildir. Dünyayı şekillendiren büyük siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin yedeğinde ortaya çıkarlar, bu gelişmeleri olumlayan sorular sorarlar, bu gelişmelerin yeni nizam haline gelmesine vesile olacak bilgi ve kavram dağarcığını üretirler ve, sonra da, oturmuş düzen yıkılırken onunla birlikte tarih sahnesinden ayrılırlar.

Ulus-devletlerin doğuşu hem Batı’da, hem de Batılı modelin başarısının ardından onu taklit eden diğer ulus-devletlerde milliyetçi sosyal bilim ve milliyetçi tarihçilik paradigmlarını egemen kılmıştı. Bu yönden bakılacak olursa, ulus-devlet modelinin sorgulanması ve biricik başarılı model olma üstünlüğünü kaybetmesi, milletin geçmişine ve ulus-devletin nasıl, hangi şartlar altında kurulduğuna dair egemen anlatıların—çoğunlukla efsanelerin—tartışmaya açılması, aslında milletlerin tarihinde olumlu sayılabilecek gelişmelerdir. Çünkü hem söz konusu toplumun artık kendine güvenle bakıp, safları sıklaştırmaktan ve ayrık otlarını ayıklamaktan vaz geçtiğini, en azından böyle bir eğilim belirlediğini gösterir, hem de milletleşmenin ve ulus-devlet kurmanın genelde ilk aşamasına tekabül eden otoriter/yarı-otoriter rejimlerin sonuna geldiğini. Bu yönüyle post-milliyetçi hareketler demokratikleşmenin ve bireyselleşmenin de habercisidir.

Yakın çevremize bunun en çarpıcı örneğini İsrail’de görüyoruz. Türkiye’nin kuruluşunda Kemalizm’in oynadığı rol, İsrail’de Siyonist ideolojide cisimleşir. Siyonizm, 19. yüzyılın sonunda Yahudi Meselesi’ne bir çare olarak, Yahudilerin dini bir cemaat değil, bir millet olduğunu ve bu nedenle bir ulus-devleti hak ettiklerini iddia eden, bu ulus-devletin de vadedilmiş topraklarda kurulmasını isteyen bir grup Yahudi aydın ve kanaat önderinin ideolojisi olarak ortaya çıktı. Alman romantizminden ve Aydınlanma geleneğinden etkilenen bu milliyetçi hareket adım adım uluslararası meşruiyet kazandı, şaşırtıcı sayıda Yahudi’yi Filistin’e göç etmeye ikna etti, mandater yönetim altında geleceğin Yahudi devletinin iskeletini oluşturdu, nihayetinde ise Filistinli Araplara ve komşu Arap devletlerine karşı bir bağımsızlık savaşı vererek İsrail’i 1948 yılında kurdu.

Kurulduğu andan itibaren bir tehdit algısı ile yaşayan İsrail, biraz bunun da etkisiyle, resmi tarihini mümkün olduğunca sanitize ederek kurguladı. Buna paralel olarak da bir İsrail toplumu inşa etme sürecini başlattı. Bu tarih kurgusunda, Yahudiler çağlar boyunca ezilmişlerdi, Filistin’e devlet kurmak üzere göçtüklerinde bütün komşuları onlara düşmandı, mandater ülke olan İngiltere ise İsrail’in kurulmasını 1930’larda engellemeye çalışmıştı. 1948 Savaşı’nda Filistinli Araplar topraklarını kendileri terk etmişler, İsrail bu işe hiç bulaşmamıştı. İsrail’i kuran İşçi Partisi liderliği bir mucize yaratıp, birkaç milyon göçmeni birkaç on yılda İsraili yapmış, İsrail toplumuna ve ekonomisine kazandırmıştı. İsrail’in resmi tarihçilerine soracak olursanız, ülkenin ilk 30-40 yılı tarihte eşine rastlanmayan büyük bir askeri ve toplumsal başarı hikâyesiydi.

İsrail devletinin kendini anlayış ve anlatış biçimi olarak bu Siyonist paradigma belirleyiciliğini 1970'lerin sonuna kadar devam ettirebildi. 1980'lerden itibaren ise bu paradigmanın, tıpkı aynı zaman diliminde Kemalizm'in başına geldiği gibi, fakat tabii bambaşka sebeplerden ötürü sorgulanmaya başladığını görüyoruz. Post-Siyonizm dediğimiz hareketi doğuran faktörler arasında 1977 yılında İşçi Partisi'nin seçim yenilgisiyle 30 yıllık iktidarını kaybetmesini, 1982 yılında Likud Hükümeti'nin Lübnan'ı işgal etmesinin ve 1987 yılında Batı Şeria ve Gazze'de başlayan büyük Filistin ayaklanması İntifada'nın İsrail'de yarattığı toplumsal travmayı sayabiliriz. Zaten 1948'den beri zihinlerden silinmeyen, "İsrail nasıl hem bir demokrasi, hem de bir Yahudi devleti olabilir?", "İsrail'in kurulması Yahudilerin emniyet hissini arttırdı mı, azalttı mı?", "3000 yıllık Yahudi kültürü milliyetçilik kalıbına sıkıştırılabilir mi?" gibi sorular, bu travmaların etkisiyle iyice su yüzüne çıktı. Kendilerine "Yeni Tarihçiler" diyen bir grup İsraili akademisyenin yanı sıra, bazı sosyologlar ve gazeteciler İsrail'in kuruluş efsanelerini acımasız bir eleştiri yağmuruna tuttular.<sup>13</sup> 1948 Savaşı'nda İsrail ve Ürdün'ün Filistin mandası topraklarını paylaşmak için gizli bir ittifak antlaşması yaptığı (yani İsrail'in sanıldığı kadar yalnız olmadığı), savaş sırasında topraklarını terk eden 800,000 kadar Filistinlinin kendi kendilerine kaçmadığı, önemli bir kısmının İsrail ordusu tarafından bir etnik temizlik hareketiyle kovulduğu (yani mülteci probleminin doğuşunun İsrail'in kusuru olduğu) gibi gerçekler böylece ortaya çıktı. Yeni nesil sosyologlar ve sosyal antropologlar ise 1948'den sonra İsrail'e göç eden milyonlarca Yahudi'nin sorunlarına eğildiler ve gördüler ki, Shmuel Eisenstadt gibi büyük—ve Siyonist—ilk dönem sosyologların iddialarının aksine, İsrail'in göçmen kabul ve entegrasyon politikaları birkaç kuşak boyunca iyileşmeyecek yaralar açmıştı. Özellikle Orta Doğu ülkelerinden göçen yüz binlerce Yahudi entegrasyon süreci boyunca kendilerini aşağılanmış ve dışlanmış hissetmişti.

Post-Siyonist yayınlar 1990'ların başı itibariyle sadece akademik çalışmalar olmaktan çıkıp İsrail gündeminin merkezine oturdu. 1990-2000 arasında İsrail'e damgasını vuran kendini ve geçmişi sorgulama eğiliminde en büyük pay, hiç şüphesiz 1993 yılında imzalanan Oslo Barış Protokolleri ve Prensipler Deklarasyonu ile bu siyasi gelişmelerin beslediği iyimser atmosfere aittir. 1990-2000 arasında Arap-İsrail ve İsrail-Filistin anlaşmazlıklarında barış ihtimali ilk defa çok gerçekçi bir ihtimal olarak belirdi. İsrail'de barış taraftarlarının sayısı arttı, pek çok İsraili karşı tarafta konuşulabilecek partnerler olduğuna inanmaya başladı. Bu on yıla post-Siyonizmin altın yılları diyebiliriz.<sup>14</sup> Bir gelecek ümidi olarak Orta Doğu'da barış, modern

---

<sup>13</sup> İbranice literatürü bir tarafa bıraksak bile Post-Siyonizm üzerine İngilizce yazılmış makale ve kitaplar bile burada tek tek sayamayacağımız kadar büyük bir yekun tutmaktadır. Post-Siyonizm'in fikir önderleri olarak kabul edebileceğimiz Benny Morris, Avi Shlaim, Ilan Pappé, Simha Flapan, Tom Segev ve Baruch Kimmerling'in eserlerini okuyarak başlamak en doğrusu olacaktır.

<sup>14</sup> Hiç şüphesiz post-Siyonizm'in zirve noktası, 1998 yılında İsrail'in kuruluşunun 50. yıldönümü için hazırlanan ve televizyonda devlet kanalında 22 bölüm olarak yayınlanan *Tkuma* (Kuruluş) adlı belgeseldir. *Tkuma*'nın siyasi tonunu hayal edebilmek için, gene 1998 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yıl kutlamaları için Ali Bayramoğlu, Ahmet ve Mehmet Altan, ve Ayşe Hür'den oluşan bir ekibe bir modern Türk tarihi belgesi hazırlatıldığını ve bunun 1998 yılı boyunca haftalarca TRT'de yayımlandığını gözlerinizin önüne getirin!



Yahudi tarihi ve İsrail araştırmalarında da post-Siyonist bakış açısını en makbul akademik paradigma haline getirmişti.

Altın ağ hep onu takip edecek zevalin habercisidir. Post-Siyonizm'in zevali de onu doğuran siyasi şartların ortadan kalkması ile başladı. 2000 yılında Başkan Clinton'ın Ehud Barak ve Yaser Arafat'ı kapsamlı barış görüşmeleri için Camp David'e çağırması, daha doğrusu barışana kadar dışarı ıkılmamak üzere çiftliğe kapatması ile hem iki halkın, hem de bütün dünyanın nefeslerini tuttuğu bir iki hafta yaşandı. Bugünden geriye baktığımızda görüyoruz ki İsrail tarafının mümkün olana değil, ya hep ya hiç anlayışına kilitlemesi ve kapsamlı, total barışı hedeflemesi çok yanlış bir tutumdur. Nitekim görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı, bir yıl içinde İsrail'de İşçi Partisi Hkmeti bu yüzden iktidarı kaybetti. Bir de zerine, İkinci İntifada ile birlikte ülkeyi kasıp kavuran canlı bombalar 1000'den fazla İsrailli sivilin hayatına mal olunca, İsrail'deki siyasi atmosfer iyimserden ktmsere doğru hızla değişti. Karşı tarafta konuşulabilecek partnerler olduğuna duyulan inanç bir defa daha kayboldu, İsrail'de barış kampı diyebileceğimiz, toprak karşılığında barış formülünü savunan geniş halk yığınları bir yıllık bir süreç içinde buharlaştı. Son 15 yıldır, kapsamlı bir İsrail-Filistin barışını bir ihtimal olarak bile kimsenin telaffuz etmediği bezgin ortama bu şekilde girildi.

İsrail i siyasetini dönüştüren bu bölgesel gelişmeler sonucunda İsrail akademisinin de yön değiştirmesi ve post-Siyonist çizgiden uzaklaşması büyük bir sürpriz olmayacaktı. şaşırtıcı olan akademideki ve entelektüel dünyadaki dönüşümün hızı ve boyutlarıydı. İkinci İntifada sonrasında post-Siyonist harekette başı çekmiş pek çok İsrailli entelektüel "Oslo haini", "Oslo yalancısı" suçlamalarıyla yüz yüze geldi. Büyük lde post-Siyonistlerin tekeline terkedilmiş olan tarih ve sosyoloji alışmaları, Yoram Hazony, Assaf Sagiv, Michael Oren gibi yeni muhafazakâr entelektüellerin saldırısına uğradı, bu eleştiriler ABD merkezli yeni sağa mensup düşünce kuruluşlarınca ve onların İsrail'deki uzantıları olan Shalem ve Herzl Enstitüleri'nce desteklendi. Neredeyse savrulma boyutlarına varan bu dönüşümün en çarpıcı sembolü ise post-Siyonist tarih Benny Morris'tir. 1988 yılında yayınlanan *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949* başlıklı çok önemli kitabında, sonradan İsrail'in olacak topraklarda yaşayan Filistinlilerin nasıl bir etnik temizliğe tabi tutulduğunu çok soğukkanlı ve titiz bir çalışmayla belgeleyen ve bu nedenle post-Siyonist "yeni tarih" akımının en önemli temsilcisi olarak görülen Morris, 2000 yılı sonrasında düşüncelerini tamamen değiştirdi. Artık Filistin halkının iki devletli çözüme yanaşmayacağına ve amaçlarının İsrail'i tamamen yıkmak olduğuna inanmaya başlayan Morris, 2004 yılında verdiği bir mülakatta İsrail vatandaşı Filistinlileri zaman ayarlı bomba olarak tanımladı; 1948 Savaşı'nda İsrail topraklarının Filistinlilerden tamamıyla temizlenmemiş olmasına hayıflandı ve aynı apokaliptik şartlar bir daha tek-

---

Gerçekten de *Tkuma* o kadar put kırıcıydı ve sağ İsrail'i rahatsız etme potansiyeline sahipti ki, 90'ların sonunda İşçi Partisi Hkmeti seçimi kaybedip, yerine Binyamin Netanyahu'nun kurduğu Likud Hkmeti geldiğinde yaptıkları ilk işlerden biri bu belgeseli devlet kanalından kaldırıp, okullarda gösterilmesini de yasaklamak oldu.

rarlanacak olursa bu defa tüm Filistinlileri sürmeyi geleceğin İsrail yöneticilerine salık verdi.<sup>15</sup> Post-Siyonist paradigma 20 yıllık akademik iktidarından sonra, barış ümitleriyle birlikte ortadan kalkıyordu.

### **Post-Kemalizm’de Perde İnerken**

İsrail’de yaşananlar, yaklaşık 10 yıllık bir tehirle, bugün Türkiye’de tekrar ediyor. Post-Kemalizm’i var eden siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel şartlar bir bir ve günbegün ortadan kalkıyor; can suyu kesilen post-Kemalist hareket sendeliyor, her sorunumuzu Kemalizm’e yıkmak gittikçe gülünçleşiyor; ne şekil alacağını bugünden kestiremediğimiz yeni bir yaklaşımın, Türkiye toplumuna ve siyasetine yeni bir bakış açısının ihtiyacını kuvvetle hissediyoruz.

Bu aşamada, post-Kemalizm’in, Türkiye’nin demokratikleşme sorunlarına ve vesayet meselesine konulmuş yanlış bir teşhis olduğu konusundaki görüşümü yinelemeliyim. Post-Kemalist zaviyeden bakacak olursak, Türkiye 90 yıldır demokratikleşemiyor, demokratikleşmek istediğiniz anlarda önümüz hep asker ve sivil bürokrasi tarafından, meşhur deyişle Kemalist elit tarafından kesiliyor. Demokrasimizin yeniçeri adımlarıyla, iki ileri bir geri saydığı doğrudur. Bu yerinde sayışı sadece Kemalizm’e ve Kemalistlere atfeden teşhis ise yanlıştır.

Yanlıştır, çünkü öncelikle ne yakın ne de kadim Türk tarihi tarafından doğrulanıyor. Benim görebildiğim kadarıyla, post-Kemalist yaklaşımın en büyük hatası Kemalizm’i ve ondan önce İttihatçılığı doğuran şartları hafifsemek, bu fikirleri sahiplenen toplumsal grupların nereden, niçin ve nasıl çıktığını araştırmamak, bu çok önemli başlangıç noktasını sorunsallaştırmamak oldu. Tipik bir örnek olarak, Türkçenin yaşayan büyük şairlerinden Roni Margulies’in, son kitabı *Sen Kalk Da Ben Yatam* hakkında kendisiyle yapılan bir mülakatta, “Tayyip dururken, niye Kemalistlerle uğraşıyorsun?” sorusuna verdiği cevaba bakalım:

Bakın şuna çok kesin bir şekilde inanıyorum: Tayyip geçicidir, AKP hükümeti geçicidir. Kemalizm ise 100 yıllık bir devlet geleneği. Bu memlekette hepimizin, işçi sınıfı olsun, azınlıklar olsun, Aleviler olsun, hepimizin başına ne geldiyse devletten gelmiştir. . . . Tayyip’ten şu veya bu şekilde kurtulacağımıza çok eminim. . . . Ama Kemalizm değişmeyecek.<sup>16</sup>

Kemalizm tarihsel bağlamından daha ne kadar koparılabilir, bilmiyorum. Mutlu mesut Osmanlı ülkesine, bir grup ceberut Kemalist Mars’tan ışınlanmışlar, 1908’de çağlamaya başlayan demokrasimizin önüne setler, barajlar yapmışlar, bireyleri bir kenara itip, devletin bekasını öne

<sup>15</sup> Ari Shavit’in Benny Morris’le yaptığı mülakat, “Survival of the Fittest”, *Haaretz Friday Magazine* (English Edition), 9 Ocak 2004. Benny Morris örneğinden yola çıkarak, post-Kemalistlerin bir gün militan Kemalist olacaklarını söylemek istemiyorum. Her ne kadar son bir iki yıldır bazı post-Kemalistlerin, mesela, laikliğe karşı olumsuz tutumları değişmeye başlamış olsa da Morris çapında bir dönüşümü Türkiye örneğinde imkansız görüyorum.

<sup>16</sup> “Ceberut devlet kaybolmadı”, (<http://t24.com.tr/k24/yazi/ceberut-devlet-kaybolmedi.235>). 20 Haziran 2015 tarihinde ulaşıldı.

çıkarmışlar, kültür devrimi bahanesiyle solun, Alevinin, dindar vatandaşın demokratik katılımının önünü kesmişler. Popüler deyişle, siyahlar beyazların tahakkümü altında ezilmişler.

İnsan şu soruları sormadan edemiyor: Bu memleket 1908'den önce Atina demokrasisi ile mi idare olunuyordu? Türkçe konuşan halklar, tarih boyunca geriye doğru bulguların izin verdiği kadar gidersek, hep meşruiyetini kılıçtan alan hanedanlarca yönetilmediler mi? Yöneten ve yönetilen katmanlarının nasıl ayrıştığına, hanedanların ve yönetici sınıfın yönetme hakkını nasıl kıskançlıkla koruduğuna baktığımızda, Osmanlı, Selçuklu, Karahanlı, Gazneli, Uygur, Köktürk, Hun yönetici sınıfları, Kemalistlerle kıyas edilemeyecek kadar elitist değil miydiler? Türklerin tarihinde elitist diyemeyeceğimiz bir rejim hiç oldu mu? Peki, o zaman elitizm niçin sadece Kemalizm'in bir vasfı olarak algılanıyor? Burada tek mesele, Kemalist elitin yönettiği halktan bilinçli bir şekilde kültürel olarak ayrışması mı? Sadece aynı ortak dini değerlere Sünni Müslüman Osmanlı tebaasıyla birlikte sahip çıktıkları için,<sup>17</sup> Osmanlı yönetici sınıfının elitizmini hoş görebilir miyiz? Bu soruların cevapları bence açıktır. Yakın tarihimizin bütün demokratikleşme problemlerini biriktirip Kemalizm'in omuzlarına yüklemeye bence tarih bilgimiz izin vermiyor. Kemalistler vesayet sorununun ancak bir parçası, bir kaç bin yıldır sürmekte olan bir siyasi gelenekte zincirin bir halkası olarak algılanabilirler, kaynağı değil. Yakın tarihimizdeki vesayet sorunu Kemalist askeri-bürokratik elit ile başlamış değildir ve, gene, bu elit grubunun tasfiyesi ile sonlanacak da değildir. Dolayısıyla vesayet sorunu, post-Kemalistlerin yıllardır iddia ettiği gibi, becerikli bir hükümetin yapacağı bir Kemalektomi operasyonu ile giderilemez. Vesayet ve, an az onun kadar, elitizm, Türkiye'de sadece Kemalistlerin temsil ve arzu ettiği bir anlayış değil, ne yazık ki siyasi yelpazenin sağından soluna her ideolojiye, her hareket ve partiye, her lidere ve kadroya bir parça bulaşmış bir gelenektir, bir siyasi kültürdür.

Yakın zamana kadar bunu bu açıklıkla dile getirmek birkaç nedenle tekinsiz bir işti, çünkü öncelikle şöyle talihsiz bir denklemlerle karşı karşıyaydık: vesayet meselesinin boyutlarının Kemalizm'i aştığını, ötesine geçtiğini söylemek bir Kemalizm savunusu olarak algılanıyordu; "Kemalist" sözü, yitik günlerin özlemiyle onu sahiplenen eski tüfek Kemalist ve yeni ulusalcı çevreler dışında, bir hakaret ifadesine dönüşmüştü; dolayısıyla, kendisini Kemalist hissetmeyenler Kemalizm'i savunur gibi algılanmak istemiyorlar, "Kemalist" yaftasıyla yaftalanmaktan kaçınıyorlardı. Bu birinci ve bence daha yüzeysel sebebi.

İkinci ve daha önemli sebep anlamak için ise biraz daha etraflı bilgi vermeliyim. Post-Kemalistlere göre yakın tarihimizdeki en büyük dönüşüm 1908-1945 yılları arasında yaşanmıştır. İttihatçıların iktidara gelir gelmez devleti cihan hARBINE soktuğu, Osmanlı Ermenilerini

---

<sup>17</sup> Başında padişahın ve hanedan mensuplarının bulunduğu Osmanlı askeri sınıfı Sünni Müslüman tebaa ile ortak bir dini kültürü paylaşıyordu. Ama bunun dışında askeri sınıf kendisini reayadan vergi vermeyerek ekonomik olarak, nispeten seküler kanunlara tabiyetle hukuki olarak, anlaması güç bir yazı dili icat ederek kültürel olarak ve yönetimi katılıma asla açmayarak siyasi olarak ayrıştırmıştı. Bu temel ayrışma ancak 19. yüzyılda Tanzimat'la birlikte zayıflamaya başlayacaktır.

soykırımı uğrattığı, sonunda da devlet-i ebed-müddeti dizlerinin üzerine çöktürdüğü “lacrimosa” bir uvertür; onu takip eden, tek adam diktasına dayalı “yanlış cumhuriyet”in muhaliflerini susturduğu, iktidarını pekiştirdiği bir acıklı kuruluş süreci; sonunda da esas aksiyonun yaşandığı, devrimlerin birbiri ardınca çılginca bir hızla, neye uğradığını anlamayan, sesini de çıkaramayan halkın üzerine boca edildiği son bölüm. Yaklaşık 40 yıl süren, iktidardakilerin zihnindeki şablonların dışına çıkan herkesin muhalif bilinip dışlandığı yahut susturulduğu, farklılıkların kaynaştığı Türkiye halkına tek tip bir deli gömleği giydirildiği, büyük harflerle Büyük Travma Dönemi.<sup>18</sup>

Mesele şu ki, bu anlatıyı 30 yıldır binlerce akademik ve popüler eserde tekrar tekrar hatırlatan Post-Kemalist akım, modern Türk tarihi, siyaseti ve toplumu araştırmalarında bir optik yanılsamaya, bir kronoloji önyargısına yol açtı. Son 30 yılımızın akademik yazınına baktığımızda hemen hemen bütün kalburüstü yayınların bu dönemi incelediğini, günümüzün büyük problemlerini bu döneme kadar tarayıp orada bulduğunu görüyoruz. 20. yüzyılda Türk siyasi hayatı üzerine ders verecek bir öğretim üyesi, ders izlencesine koymak üzere bir okuma listesi hazırlamaya başladığında, 1908-1945 arası dönem için sayısı binleri bulan kitap, kitap bölümü ve makale arasından bir seçki yapma lüksüne sahiptir. Buna karşılık, sıra, izlencenin 1945-1980 arasındaki dönemini doldurmaya geldiğinde elimizde bir avuç yayımla kalakalıyoruz. Bu kesinlikle bir tesadüf değildir. Post-Kemalist literatürü kuranlar da, yıllardır yayınlarıyla akademik katkı verenler de, bugünün meseleleri hakkında bu literatürü takip ederek fikir sahibi olanlar da hep aynı ön kabulle hareket ediyorlar: 1) Modern Türk tarihinin incelemeye değer, yanlışları sebebiyle ilginç tek bir dönemi vardır, o da 1908-1945 yılları arasında kalan dönemdir; 2) Eğer cumhuriyet günah içinde doğmuşsa, günümüzün bütün yakıcı problemleri o dönemin yanlış politikalarının sonucuysa ve eğer bu problemlere bir çözüm bulmak istiyorsak, bunun tek yolu problemlerin kaynağına inmek, o dönemi didik didik ederek hataları sergilemek, itiraf etmek, yani bir katarsis sürecini başlatmaktır.

Bu yaklaşımın ve ön kabulün sonucundadır ki, artık yakın tarihimizin bir dilimi hakkında çok fazla şey, kalan kısımları hakkında ise çok az şey biliyoruz. Bu kronolojik odak kayması sayesinde post-Kemalist hareket son 30 yıldır döne döne sadece kendisini doğrulayan bilgiyi üretiyor; bugünkü dertlerimizin kaynağını hep aynı dönemde arıyor ve tabii ki buluyor, çünkü o dertler ortak geçmişimizin tamamında olduğu gibi o dönemde de var. İşte eğer post-Kemalist teşhisin yanlışlığı bu kadar geç anlaşılıyorsa, bunda elimizdeki “seçilmiş kanıt” fazlalığının, algıda seçiciliğin de büyük payı var. Maalesef, 30 yıllık post-Kemalist literatürün

---

<sup>18</sup> Post-Kemalistlerin erken cumhuriyet dönemine getirdikleri eleştirilerin çoğuna katılıyorum. Post-Kemalizm'den ayrıldığım nokta ise şu: 1908-1945 arası dönemde eleştirdiğimiz hemen her problemleri 1908 öncesinde de, 1945 sonrasında da buluyorum. O yüzden niçin sadece bu döneme odaklandığımızı anlamakta güçlük çekiyorum. Nasıl Kemalistler bu dönemi doya doya övebilmek için Kemalist devrimin kapsamını ve etkisini abarttırsa, aynı şekilde post-Kemalistlerin de iştahla yerebilmek için kapsamını ve etkisini abarttıklarına inanıyorum.

“bir ilk günah olarak erken cumhuriyet” vurgusu, yakın (ve uzak) tarihimizin diğer dönemlerini aklıyor, Kemalist olmayan vesayet aktörlerini pirüpak kılıyor.

Buradan yola çıkarak, post-Kemalizm’in akademik iktidarının bu kadar uzun sürmesinin üçüncü ve son nedenine gelmeliyim. Şu ana kadar teşhiste büyük bir hata yapıldığını iddia ettim. Fakat post-Kemalist hareketin, bu teşhis üzerine inşa ettiği bir de tedavi önerisi, hatta kurtuluş reçetesi vardı. Kemalist elitlerin sistem dışına ittiği iki büyük mağdur kitle, bir yanda muhafazakâr Müslümanlar diğer yanda ise Kürt halkı, demokratik haklarını kullanarak sıkıştırıldıkları çevreden merkeze yürüyecek, Kemalist vesayet sistemini adım adım geriletecekler ve bu sürecin sonunda gerçekten katılımcı, demokratik, insan haklarına, çok-kültürlülüğe saygıda dünya standartlarında yeni bir Türkiye Cumhuriyeti kurulacaktı.

Bugün geldiğimiz noktada, Kürt hareketinin Türkiyelileşmesi hâlâ devam eden, sonuca ulaşmamış bir süreç olduğundan, post-Kemalist reçetenin o kısmı için bir şey söylemek için henüz erken; fakat tedavinin ikinci ve belki de daha önemli ayağı olan, muhafazakar kitlelerin ve onların siyasi temsilcilerinin Türkiye’yi demokratikleştirecekleri tezini artık savunmak çok güçtür. Galiba AKP iktidarının ilk yıllarında bunu öngörmek imkansızdı. Bugünden geçmişe doğru baktığımızda, 2002-2005 yılları arasındaki dönemin etkileyici potansiyelini, Türkiye’ye vadettiği özgürleşme, demokratikleşme, varsıllaşma imkanlarını hatırlamamak mümkün değil. Cumhuriyetin İslam’la barışması gerektiğine inananlar, AKP’nin AB reformlarına verdiği desteğe de güvenerek, bu partiye bu yüzden sahip çıktılar. AKP’nin Türkiye’yi ne yöne götüreceği ile ilgili ilk ciddi şüphe, 2007 genel seçimlerinin hemen ardından, AKP yönetimi muhalefetle birlikte liberal bir anayasa hazırlama sözünü bir tarafa bırakıp, merkezinde başörtüsünün olduğu bir anayasa değişikliği ile yetindiğinde doğdu. Şüpheler, Ergenekon ve Balyoz Davaları’nın hoyratlığı, usulsüzlükleri ve yalanları ile katmerlendi; 2010 referandumu ve 2011 genel seçimi sonrasında ise dar kadrolu siyasi İslamcı bir seçkinler grubunun AKP içinde o zamana kadar tolere edilen çok-sesliliğe son vererek partiye el koymasına ve Tayyip Erdoğan’ın her konuda söz söyleyen ve son sözü söyleyen tek karar alıcı konumuna yükselmesine tanık olundu. 2010 yılında itibaren atılan anti-demokratik adımlar, Gezi Hareketi’ne gösterilen orantısız tepki, 17-25 Aralık olayları sonrasında anayasanın yürürlükte olup olmadığının bile tartışılır hale gelmesi aslında bu yüzden hiç de şaşırtıcı değildi.

İsrail’de post-Siyonizm berhava olmuştu, çünkü İsrail solunun temel siyasi argümanı, yani iki devletli çözümün mümkün olduğu ve kalıcı barışın ancak bu şekilde geleceği tezi 2000 yılında rafa kaldırılmıştı. Siyasi gelişmeler bir akademik paradigmanın da kaderini belirlemişti. Şimdi aynı şeyin Türkiye’de yaşanmasına şahit oluyoruz ve olacağız. Post-Kemalizm’in teşhisleri gibi, çözüm önerisi de Türkiye gerçekleri ile uyumlu olma özelliğini kaybetti. Post-Kemalist paradigma bugünkü Türkiye’yi anlamamızı sağlayacak soruları üretmiyor, problemlerimizin kaynağını yanlış yerde arıyor ve Türkiye’de katılımcı demokrasinin yerleşmesi için bu perspektif içinden söylenebilecek yeni bir söz kalmamış gibi görünüyor.

## Yerine Ne Koyacağız?

Bu soruya verecek net bir cevabım olmadığı içindir ki “post-post-Kemalizm” gibi tumturaklı, kemikli bir terim seçmek zorunda kaldım. Öncelikle şunun altını çizmek gerekiyor: Post-Kemalist historiyoğrafinin ve bu perspektiften yola çıkılarak yapılmış toplumbilim, siyaset bilimi ve kültür çalışmalarının tedavülden kaldırılmasını, unutulmasını, çöpe atılmasını önermek yanlış bir tutum olur. Post-Kemalizm’e getireceğimiz eleştiriler, bu paradigmanın doğuşuna ve güçlenmesine yol açan şartları yadsınamıza imkan vermez. Post-Kemalizm akademik iktidarını kaybettikten sonra bile modern Türkiye çalışmalarının önemli bir epizodu olarak kalacaktır. Nasıl bugünün Türkiye araştırmacıları Kemalist perspektifin, modernizasyon perspektifinin, 1960’lar ve 1970’lerde çok etkili olan çeşitli sol yaklaşımların farkında olarak, onları eleştirerek yahut onaylayarak, ama her halükarda bu perspektiflerle diyalog içinde kalarak çalışmalarını yapıyorlarsa, geleceğin araştırmacıları da post-Kemalist paradigmayı, üzerine yeni bir bilgi birikiminin inşa edileceği bir temel olarak ele alacaklardır.

Şu ihtimali de göz ardı etmememiz gerekiyor: Post-Kemalizm’in Kemalist devrimi ve erken cumhuriyet dönemini çok yanlış anladığı ve anlattığını düşünerek gene ısrarla bu dönemi çalışmak isteyen neo-Kemalist araştırmacılar da mutlaka olacak. Neo-Kemalistler bilimsel standartlarda iş ürettikleri sürece yapacakları revizyonist çalışmaları ilgiyle okuyacağız. Post-Kemalistler ise bir yandan laikliğe getirdikleri abartılı eleştiriler konusunda, diğer yandansa araştırmalarıyla kimlik siyasetini besleyip büyüttükleri için çok eleştirilecekler. Bu konularda ciddi bir revizyona ihtiyacımız zaten var. Fakat post-post-Kemalist aşamaya damgasını vuracak, onu şekillendirecek yaklaşımın ağırlıklı olarak bir neo-Kemalist çehreye bürünmesi zor görünüyor.

Zor, çünkü post-post-Kemalist aşamada artık hem yeni sorular sorulacağına hem de yeni bir dönemin, belki de dönemlerin inceleneceğine inanıyorum. Önümüzdeki yıllarda Türkiye uzmanlarını, sosyal ve beşeri bilimcileri en çok meşgul edecek soru aslında bellidir: Tarım toplumu olmaktan çıkıp endüstrileşmesi hız kazanan, orta gelir grubundaki ülkeler seviyesine yükselen Türkiye, askeri vesayeti geride bırakmış, 1999-2005 arasında demokratikleşme yolunda büyük mesafe almış Türkiye, yakın coğrafyası ve dünyayla ilişkilerini düzeltmiş, AB’yle üyelik müzakereleri yapan, özgüvenli Türkiye, nasıl oldu da 2007 sonrasında demokrasiden saptı ve seçimli otoriterlik adı verilen bir çıkmaz sokağa girdi? 2007 genel seçimlerinden büyük bir zaferle çıkan AKP eliti, önlerindeki muazzam fırsatı, daha özgürlükçü bir anayasa hazırlama fırsatını niçin tepti? Var olan pek çok özgürlük talebinden niçin sadece birini seçti ve başörtüsüne kamu alanında özgürlük veren bir anayasa değişikliğini meclisten geçirdi?

Ülkenin kaderini uzun vadeli etkileyecek, tayin edecek böyle büyük karar anları siyasi elitlerin önüne nadiren gelir. Ama geldiğinde nerede durdukları, hangi yönü tercih ettikleri tarihe de nasıl geçeceklerini belirler. Bugün kısaca, Kemalist elit sepetine konulan siyasi elit grupları bu neviden dönüm noktaları ile iki defa yüzleştiler. 1945-1950 yılları arasında çok partili demokrasiye geçiş meselesinin CHP’yi karıştırması bunlardan birincisidir. 2002-2007 arasında Kıbrıs, AB ve iktida-

ra gelen siyasi İslamcılar konularında nasıl hareket edileceği ise ikincisi. İki defasında da, cumhuriyetin kurulu düzenini benimseyen, savunan askeri ve sivil elitlerle siyasetçiler ortadan ikiye bölündüler, sarsıcı bir iç tartışma, hatta kavga yaşadılar. Fakat gene iki defasında da Türkiye'nin demokratikleşmesini ve Batı bloku içinde kalmasını savunan taraf ağır bastı.

2007 yılında halkın yarısını arkasına aldığında, darbe tehdidini geride bıraktığında aynı fırsat AKP elitinin önüne de gelmişti. Sadece dindar, muhafazakar Müslümanlara değil, Kürtlere, Alevilere, kentli orta sınıflara, eşcinsellere özgürlük verecek, hukuk devletini sağlamlaştıracak bir anayasa, Ergun Özbudun başkanlığında hazırlanmakta olan bir taslak üzerinde tartışılarak hazırlanabilir ve meclisten uzlaşmayla geçirilebilirdi. O halde başta Tayyip Erdoğan olmak üzere, parti içindeki baskın hizip niçin hesaplaşmayı, intikam almayı, özgürlükleri daraltmayı tercih etti? Bu tercih nasıl oldu da halktan yüzde elliye aşan bir destek aldı ve 2015 yazının artık bunaltan siyasi atmosferinde bile yüzde kırkın altına inmedi? İşte akademik dünya için post-post-Kemalist dönemde odamızdaki yeni fil budur: dış politikada aktivizm, büyük devlet olma hayali ve varsıllaşma karşılığında az demokrasi ile yetinmeye hazır geniş seçmen grupları ile onları şekillendiren siyasi ve entelektüel elitler. Unutmayalım ki, yakın gelecekte AKP iktidarını paylaşmak zorunda kalsa ve hatta kaybetse dahi, bu üzerine oturduğu tabanın buharlaşacağı anlamına gelmiyor. 2002-2015 arasında konsolide olan ve bir kimlik kazanan, üstelik artık gurur duyabileceği bir başarı hikayesi de bulunan bu siyasi taban, farklı bir tonda da olsa benzer bir siyasi hareketi ve iktidarı arayacak. Büyük ihtimalle de bulacağı için bu mesele gündemimizde kalmaya devam edecektir.

Yeni büyük meselemizi çalışmak ve anlamak artık post-Kemalist paradigma içinde mümkün değildir. Öncelikle, İttihatçılığı ve Kemalizm'i ihmal etmemekle birlikte, bugünü anlamak için yeni aktörlere, kurumlara, süreçlere bakmamız gerekiyor. Bütün bunları, Türk sağı şemsiyesi altında buluşan milliyetçi, muhafazakar yahut İslamcı siyasetçileri, onların siyasi partilerini, derneklerini, yayınlarını, 1960'lara kadar bütünlüğünü koruyan, sonrasında ise milliyetçiler ve siyasi İslamcılar olarak bölünen milliyetçi-mukaddesatçı tabanı, ve tabii ki, Türk sağını şekillendiren düşünce dünyasını ve entelektüelleri inceleyerek yapacağız. İttihatçıları ve Kemalistleri araştırmak 30 yılımızı aldıysa, Türk sağı araştırmalarının da bizi uzun bir zaman meşgul edeceğini tahmin etmek zor değil. Yeni aktörleri çalışmak beraberinde dönemsel bir sıçrayış yapmayı da getirecek. Odağımızı 1908-1950 arası dönemden kaydırıp, bugünün sağ elitlerinin içine doğduğu ve siyasi sosyalleşmelerini tamamladığı Soğuk Savaş dönemine çevireceğiz.<sup>19</sup> Bu hemen telafi etmemiz gereken bir eksiklik, çünkü 1945 sonrasında Türkiye'nin siyasi hayatını, kurumlarını ve düşünce dünyasını şekillendiren en önemli faktörün

---

<sup>19</sup> Dünya tarihçiliğinin ve sosyal bilimlerin son yıllarda en hızlı yükselen alt dallarından biri olan Soğuk Savaş çalışmalarının Türkiye'de bugüne kadar ilgi gördüğü söylenemez. Yeni yayınlanan çok önemli iki istisna için, bakınız Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi* (İstanbul: Can Yayınları, 2015); Cangül Örnek ve Çağdaş Üngör (der.), *Turkey in the Cold War: Ideology and Culture* (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2013).

Soğuk Savaş atmosferi olduğu gerçeği henüz keşfedilmeyi bekliyor. AKP olgusunu, seçmeni- ni ve düşünce dünyasını anlamanın yolu Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkıp, geçen on yıllar boyunca sayıca artan ve sonunda da iktidara gelen milliyetçi-mukaddesatçılığı tanımaktan geçiyor.